

A.L. MACFIE, *Orientalism: A Reader*, Edinburg University Press, Edinburg 2001, 8+365+9 sahife.

"Orientalizm" genel anlamda geleneksel "Doğu bilimleri" olarak anlaşılırken XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bir başka deyişle kolonyalizmin sona ermeye başlamasıyla yeni bir anlam çerçevesi kazanmıştır. Buna göre yeni dönemde Orientalizm teknik bir ifade olmaktan çıkarak, doğu ve batı ikileminde batı ve batı emperyalizminin hayat anlayışı, doğu toplumları veya daha ziyade İslam toplumlarına karşı geliştirilen bir tavır, bir ideoloji olarak takdim edilmeye ve anlaşılmaya başlanmıştır. Bir bakıma hakim Batının Doğuya karşı politikalarının meşrulaştırma gayretlerini de içeren bu yaklaşım tabiatıyla pek çok hararetli tartışmaların da konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Şüphesiz bu haliyle Orientalizmin en keskin tenkitçilerinin Doğu kültüründen kaynaklanması tabiidir. Nitekim bunlar arasında Abdülatif Tibavi, Edward Said en tanınanları ve tesirleri en geniş olanlarıdır. Bunların yanı sıra Marxizm temeline dayalı eleştirileri ile bizzat Batı kaynaklı yaklaşımlar arasında Bryan S. Turner ile daha öncelerde Maxime Rodinson'u özellikle kaydetmek gerekir.

İster Doğu kaynaklı ister Batı kaynaklı olsun Orientalizme yöneltilen tenkitler dört ana nokta-i nazarda toplanılabilir. Bunlar Orientalizmin emperyalizmin bir aracı olması, yeni sömürgecilik döneminde doğu toplumlarını kontrol altında tutabilmek için geliştirilen politikalarından biri olarak gündeme getirilmesi, Batı çıkarlarına uygun bir dünya ve İslam anlayışının geliştirilmesi çabası, Batının İslam toplumlarına karşı uyguladığı sosyal, ekonomik, etik ve askeri politikalarının meşrulaştırılma gayretlerinin ürünü olması gibi genel yaklaşımlarla ifadelendirilebilir. Aşağı yukarı Orientalizmin bütün tenkitçileri tarafından tek tek veya bütün olarak vurgulanan bu noktalara günümüzde Edward Said'in ifadeleriyle topyekün bir sorgulanma süreci başlatmış, uzun yıllar entellektüel gündemin baş konularından birini işgal etmiştir. Filistin asıllı Amerikalı bir Hıristiyan Arap ve İngiliz dili- edebiyatı uzmanı olan Edward Sid şahsında topladığı Doğu ve Batı kültürlerinin birleşiminin verdiği iç görü ve güvenle Orientalizm hakkında çok net ve meydan okuyucudur. Said'e göre Orient bir Batı icadıdır. Batı düşünce ve felsefesinin geliştirdiği ben ve ötekiler anlayışının gereği olarak Batı kendini akılcı gelişmiş, insan, üstün, doğru, yaratıcı ve gelişmeci olarak tavsif ederken tabii olarak bunun karşısında olan Doğu, akıldışı, geri, duygusal, zalim, barbar, bozulmuş, pasif, aşağı vb. kavramlarla ifadelendirilmiştir. Oryantalist literatür Doğu ve Batı farklılığını bu temele dayandıran sayısız fantezilerle doludur ve bütün bunların nihai hedefi birinci grubunun ikinci gruba karşı hakimiyetini meşrulaştırmaktan da öte bunun tabii bir hak ve görev olarak takdim edilmesine matuftur. Esasen Batı'nın medeniyet götürme misyonunun dayandırıldığı temel anlayış da budur.

Elimizde bulunan kitap Orientalizmin dayandığı felsefi temellerden teori ve uygulamalarına, savunucularından tenkit edicilerine kadar son iki yüz yıllık bir kısım temsilcileri mahiyetinde pek çok düşünür, yazar, politikacı ve akademisyenin çeşitli dönemlerde kaleme aldığı ve makalelerinden seçme toplam 37 yazıdan bir araya getirilmiş son derece önemli, meseleyi bütün yönleriyle ortaya koyucu, temel bir çalışma olmuştur. Esasen kitabı oluşturan yazıların bazılarının başlıkları da bu hususu açıkça ortaya koyar mahiyettedir. Mesela Karl Marx, "The British Rule in India"; P. Martino, "Les Cmmencements de l'Orientalisme"; F. Nietzsche, "Appearance and the Thing -in Itself"; M. Foucault, "Truth and Power"; A. Abdel Melek, "Orientalism in Crises"; A. L. Tibawi, "English Speaking Orientalists"; F. Gabrielli, "Apology for Orientalism"; E. Sid, "Shattered Myths"; "Arabs, Islam and the Dogmas of the West"; B. S. Turner, "Marx and

the End of Orientalism"; "From Orientalism to Global Sociology"; D. P. Litte, "There Arab Critiques of Orientalism"; S. Schaar, "Orientalism at the Service of Imperialism and Orientalism in Revers"; B. Lewis, "The Question of Orientalism"; A. Ahmad, "Between Orientalism and Historicism"; B. Melman, "Humanising the Arabs"; J. Mac Kenzie, "History, Theory and the Arts; "F. Dallmayr", "Exit from Orientalism".

Orientalizm, son birkaç yüzyıllık tarihi arka plan bütün ideolojik ve dini birikimiyle artık başlı başına bir fenomen olarak tarihi ve bilinçleri şekillendirmede mutlaka fonksiyonel olmuş ve olmaya da devam edecektir. XXI. Yüzyılda gelinen son nokta belki de kelimenin çok kullanılmış olmasının verdiği olumsuz çağrışımların etkisinden sıyrılmak düşüncesiyle Orientalizm çalışmaları artık Batı üniversitelerinde "Area Studies" başlığı altında işlenmektedir. Literatür ve metod olarak zaman zaman farklılık arz etse de fonksiyon olarak yukarıda belirtilen genel amaçlarla bağlantısını kaybetmesi mümkün görünmeyen bu yeni başlık altındaki çalışmaların Modern Dünyayı şekillendirmede yine çok müessir olacağı özellikle 11 Eylül olaylarından sonra çok net bir şekilde ortadadır. Bununla birlikte ilgili literatür incelediğinde görüleceği üzere dini ve ideolojik saiklerin dışında samimi entelektüel ve akademik gayretlerin de bulunduğu bir gerçektir.

Aynı zamanda Osmanlı tarihi ile ilgili araştırmalarıyla da tanınan A.L.MacFie'nin editörlüğünü üstlendiği bu çalışma şüphesiz Orientalizm'le ilgili bütün olup biten değildir. Basit bir literatür araştırmasında bile konunun hala bütün cazibesıyla ilgileri toplamaya devam ettiği ve son on yılda en az yirmi kadar müstakil çalışma yapıldığı görülecektir. Mac Fie konuyu tarihi bir kronolojide din, emperyalizm, kültürel yaklaşımlar, ideolojik (marksist) bakış ve feminist anlayış zaviyelerinden ortaya koyan seçilmiş metinlerle okuyucusuna sunmaya çalışan temel bir el kitabı oluşmuştur. Bu tarzdaki bütün seçici çalışmalar için bakış açılarına göre eksik bulunan şeyler söylenebilir. Ancak MacFie'nin çalışmasının göze çarpan belki de en önemli eksikliği bir konu ve kavram indeksinin bulunmayışıdır. Böyle bir index şüphesiz geniş yelpazedeki okuyucular için faydalı bir klavuz olurdu. Eserin sonundaki bibliyografya ise daha geniş bilgi sahibi olmak isteyenleri entelektüel dünyanın labirentine yönlendirebilecek mahiyettedir

AZMİ ÖZCAN